

M. Y. LERMONTOV'UN TÜRKÇE HOCASI; MİRZA FETALİ AHUNDOV

Yrd. Doç. Dr. İlyas ÜSTÜNYER

Uluslararası Karadeniz Üniversitesi,

Beşerî Bilimler Fakültesi, Tiflis/GÜRCİSTAN

ilyas.ustunyer@ibsu.edu.ge, ilyasustunyer@hotmail.com

Kafkasların kültürel başkenti Tiflis 1500 yıllık tarihi içinde çok değişik kültürün akıştığı ve bu kültürlerin kendine zemin bulup yaşamlarından izler bıraktıkları nadir mekânlardandır. Gürcistan'ın başkenti Tiflis sokaklarında gezinirken her adım başında tarihin değişik dönemlerinde farklı milletlerden şair, yazarların, devlet adamlarının gelip konakladıkları ve eserler verdikleri mekânları görmek mümkündür.

Tiflis'in tarihî mekanlarından Gorgasali Caddesi'nin (caddenin önceki adı Myasnikov, numara da 53) 17 numarasındaki iki katlı ev bunlardan birisidir. Birinci katı bir restoran işletmesi olarak hizmet veren bu evin ikinci katı bugün müze olarak kullanılmaktadır. Doğu Anadolu'dan doğup başkent Tiflis'in ortasından geçen Kür nehrine ve onun karşısında Avlabari yakasındaki kayalıkların üzerine kurulu otantik konak/otellere bakan dar cumbalı bu müze-eve kavisli bir girişten geçerek girilir. Giriş duvarının sağ ve sol yanlarındaki asılı anı tahtasında Gürcüce, Rusça ve Azerice; "*Mümtaz Azeri yazar, filozof ve aydınlanmacısı M.F. Ahundov 1865-1878 yılları arasında bu evde yaşamış ve eserlerini burada vermiştir*" notu asılıdır.

Şimdilerde Ahundov Müzezi olarak kullanılan bu evde Ahundov hayatının önemli bir kesitini geçirmiştir. 1812'de Şeki'de (şehrin eski adı Nuha'dır) dünyaya gelen Ahundov, Azeri toplumunda manevi bir ağırlığı olan dedesi Ahund Alesker tarafından eğitilir.¹ Küçük yaşlarda medrese eğitimi almıştır. O dönemde Almanya'nın edebiyat mahfillerinde şiir kabiliyetine ilişkin bir çok bilimsel yazılar yazılan Mirza Şafi Bazeh

---

¹ MEMEDOV N., M.F., *Ahundov'un Hayatı ve Bedii Yaratıcılığı*, Eserleri (Önsöz), Elm, Bakı 1987, cild I., sy. 6.

(kendisi de sonradan Tiflis'e taşınacaktır) Ahundov'un medresedeki hocalarındandır ve Ahundov'un edebî ve düşünce hayatını derinden etkilemiştir. Bazeh'in Ahundov'un üzerindeki etkisi mederesedeyken ona sorduğu ; “Bilimi hangi gayeyle yapıyorsun?” sorusuyla başlar. Ahundov'dan ‘Molla olmak istiyorum!’ cevabını alan Bazeh, kendisinin hayranı olan talebesine; “Yani şarlatan olmak istiyorsun” cevabını verir. Bundan sonra medreseden soğuyan genç yetenek kendini materyalizme verir. Ruslarla İranlılar arasında 19. yy'ın ilk yarısındaki savaş neticesinde ortaya çıkan yangında her şeyini yitirince Azerbaycan'ı terk etmek zorunda kalır ve 22 yaşında Tiflis'e taşınır.

Yazarlık ve düşünce hayatının hemen hemen tamamını Tiflis'te geçiren Ahundov (1834–1878) henüz 25'inde iken adını edebiyat dünyasında uzun bir manzumeyle duyurur. Adı geçen manzumenin yazılışına hayranı olduğu Rus şair A. S. Puşkin'in 29 Ocak 1837'de bir düelloda öldürüldüğü haberi sebep olmuştur. Ahundov, Puşkin'in ölümü üzerine ‘Obukhi’ (Sabah Esintisi) müstearıyla “*A.S. Puşkin'in Ölümüne Şark Poeması*” (Puşkin'in Ölümü Üzerine Bir Doğu Manzumesi)”nı kaleme alır;²

“Kece etdim uygumu közümden kenar,

Sordum;

“Ey sir çeşmesi yüreğim ne var?

.....”

mısralarıyla başlayıp devam eden manzume, genç şairin yüreğiyle bir diyalog şeklinde gelişir. Manzumede Lomonosov'dan Derjavin'e, oradan Karamzin'e kadar bir çok Rus şairine göndermede bulunulur. Rusya'da yayımlanan manzume hem Rusya'da hem de Gürcistan'da çok beğenilerek edebiyat çevrelerinde yankı uyandırır. Manzumenin yayınlandığı Moskova'daki derginin yöneticileri tarafından Ahundov'a ileriki yazın hayatında başarılar dileyen bir de mektup gönderilir. Bu mektup onun edebiyat uğraşını daha derinleştirir.

Çarlık Rusyası'nın Tiflis'te ikamet eden Kafkasya valisinin sarayında doğu dilleri çevirmeni olarak çalışan Ahundov, hayatının sonuna kadar bu vazifede kalmıştır. Ahundov'un düşünce ve edebiyat hayatının zenginleşmesinde Tiflis'teki Ermeni, Gürcü

---

² AHUNDOV M. F., *Eserleri*, Elm, Bakı 1987, cilt I, sy. 238.

yazar, şair ve düşünürlerle; Rusya’da 1825 Dekabirist ayaklanmasına veya 1830 ve 1860’lardaki Polanya İsyanı’na katılanlardan Tiflis’e sürülmüş Rus şair ve aydınlarının o dönemde sıkça uğradıkları dostluk ve edebiyat meclisleri ile Valinin malikânesinden bireysel olarak tanışıklık içinde olduğu Mirza Apriyam Enikolopov, Abbas Kuli-Ali Bakihov ve A. S. Gribeyadov, Marlinski gibi değişik etnik kökene sahip şair, yazar ve çevirmenler önemli rol oynamışlardır.

Puşkin’in ölümü üzerine 1837’de yazdığı “Şairin Ölümü” (Smert Poeta) şiiriyle Çarlık Rusyası’nda kitleleri sokaklara döken M. Y. Lermontov (1814-1841) da bu dönemde Kafkasya’daki sürgün şairlerdendir. Birbirlerinden habersiz farklı mekânlarda (St. Petersburg ile Tiflis) Puşkin’in ölümü üzerine ateşli tepki şiirleri yazan iki genç yetenek³ Ahundov ve Lermontov, dönem Kafkaslarının kültürel başkenti olan Tiflis’te buluşurlar. Bu buluşma, evlerini dönem Tiflis’inde bir edebiyat kulübüne dönüştüren 19. yy. Gürcü romantizminin kurucusu Gürcü yazar ve aynı zamanda general Alaksendr Çavçavadze ile Marina Orbaliyani’nin edebiyat meclislerine dönüştürdükleri ev/konaklarında⁴ gerçekleşir. İki genç yeteneğin edebiyat meclisindeki bu buluşmaları onların gelecekteki çalışmalarının zenginleşmesinde önemli rol oynayacaktır. Buna en güzel örnek Lermontov’un Kafkasya’dan döndükten sonra kaleme aldığı *Âşık Garip* adlı kısa hikâyedir. Lermontov’a bu kısa hikayenin konusunu Kafkasya’da bulunduğu sırada Ahundov vermiştir.⁵

Lermontov, Tiflis’te kaldığı süre içerisinde, Tiflis’in en önemli okullarından ve aynı zamanda düşünce kuruluşlarından birisi olan 1 Numaralı Gimnazyum’da Türkçe öğretmenliği yapan Ahundov’dan Türkçe dersleri almıştır.⁶ Türkçe öğrenen Lermontov, Rayvski’ye yazdığı bir mektupta; “Avrupa’da Fransızca neyse burada da Türkçe aynı şey,

---

³ LERMONTOV, M. Y., *Lermontov (Şairin ölümü)*, Hazırlayan: Kayhan Yükseler, YKY, İstanbul, 2002, sy. 169.

⁴ Çavçavadze’nin bir konağı da Tiflis’ten 150 km uzaklıktaki Telavi şehrini 6 km yakınındaki Tsinandali’dedir.

⁵ HACILAR, V., *Azerbaycan-gürcü folklor elaqaları*, ‘Universal’ neşriyeti, Tbilisi 2007, sy. 07.

⁶ Rus şair ve yazarların Kafkasya’ya indiklerinde ilk öğrenmek istedikleri dilin Tatarca olarak bilinen dilin aslında Kumukça olduğunu ileri süren görüşler de söz konusudur. Bkz. Rahmankul Berdibay, *Baykal’dan Balkan’a*, Ankara 1997, sy. 142.

sonuna kadar öğrenemeyeceğim için çok üzgünüm, sonraları işime yarayabilirdi.”⁷ diyerek döneminde Türkçe'nin önemine vurgu yapmıştır.

Ahundov'un eserleri arasında 19. yüzyılın 40'lı ve 50'li yıllarında kaleme aldığı altı ciltten oluşan satirik komediler önemli yer tutar. *Hikmet Taşının Sahibi Simyacı: Molla İbrahim Halil (1850)* adlı eserinde imanı zayıf ve cimri olan Nuh kavmi ile dinî liderlerin gülünç yanlarını konu edinir. *Muse Jordan; Batonik, Derviş Metali-Şah Meşhur Büyücü (1850)*'de bir Karabağ toprak ağasının yaşam şekli ve ahlak durumu tasvir edilmektedir. *Savaş Galibi; Ay'ı (1851), Serab Han'ın Veziri, Doğulu Avukatlar...* gibi eserlerinde değişik sosyal hayat karelerini dolduran olay ve figürleri o devir için alışılmamış anlam dünyalarına yerleştirir. Ahundov, kendisinin sosyo-politik fikirlerini *Kandırılmış Yıldızlar (Aldanmış Kevakib)* adlı eserinde işlemiştir. Bu eserde yazar, Şah despotizmine karşı şiddetli bir tepki ortaya koyar.⁸ Ahundov, kadın haklarından genel insan haklarına kadar bir çok temayı işlediği eserlerininin büyük çoğunluğunu Tiflis'te yaşadığı dönemde kaleme almıştır.

Türkçe, Farsça ve Arapça tahsili olan, Rusça ve Fransızca bilen Mirza Fethali Ahundov'un eserleri başta Rusça olmak üzere Farsçaya ve diğer Avrupa dillerine çevrilmiştir. Azeri dram tiyatrosuna yaptığı büyük katkılarından dolayı halk arasında 'Azeri Moliere'i ünvanını almıştır. Türk-İslam dünyasında modern tiyatronun kurucusu olarak da kabul edilmektedir.

19. yüzyıl realist Azeri edebiyat tarihinde Ahundov ismini unutulmaz kılan faktörlerden bir diğeri de onun 1870'lerde Azerbaycan'da kullanılan Arab alfabesi yerine Latin alfabesine geçilmesini savunan ateşli bir eylemci olmasıdır.⁹ Onun bu hayali Sovyetler Azerbaycan'ında ancak 1927 ve 1936'larda gerçekleşecektir.¹⁰

---

⁷ LEMONTOV, M. Y., *Polnoe cobranie soçineniye v peti tomah*, Academia, Mosk. 1935, Cilt 5, sy. 392-394.

⁸ EFENDİYEV, H., *M. F. Ahundov'un Nesri*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı 1954, sy. 60-85.

⁹ AHUNDOV, M. F., *Eserleri*, Elm, Bakı 1988, cilt II, sy. 274.

¹⁰ Sovyetler, Asya'daki Türkî cumhuriyetler 1920'lerin değişik dönemlerine ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de 1928'e kadar kullandığı Arap alfabesinin Türkî cumhuriyetler arasında kültürel yaklaşmayı sağlayan unsur olduğundan hareketle bunu önleyecek önlemlerin alınacağı bir Türkoloji Kongresi'nin Şubat-Mart 1926'da Bakü'de tertip edilmesini istemiştir. Sovyetleri temsilen kongreye katılan

19. yüzyıl Gürcü edebiyat ve düşünce hayatının köşe taşlarından olan düşünür, yazar Akaki Tseretelli, Ahundov için; “Ahundov edebiyat sahasına Georgy Eristavi ile girmiş ve bu alanda büyük başarı göstermiştir. Onun eserlerinde Azeri insanının yaşamını aynada seyrederek gibi seyretmek mümkündür. Onun piyesleri ustaca yazılmıştır” diyerek Ahundov’un kendi milletinin kültürel değerlerini başka toplumlara ustaca yansıtan bir sanat adamı olmasına ve iki ülke arasındaki kültürel tanışıklıkta önemli bir unsur oluşuna dikkati çekmiştir. Ayrıca Tsereteli, Ahundov’un beğeniyle okuduğu ‘*Sergüzeşti Veziri-Hani-Lenkeran*’ adlı eserini ‘*Hanis Veziri*’ başlığı altında Gürcüce’ye çevirmiştir. Ahundov’un fikir adamı yönüyle de başta Cemalettin Afganî olmak üzere, Ziya Gökalp’e kadar bir çok fikir, sanat adamını etkilediği belirtilmektedir.

Ahundov öldüğünde, Fransız gezgin Jean Chardin’in 1671’de yapmış olduğu Tiflis ziyareti sonrası tuttuğu günlüğünde “Kraliyet Bahçesi” olarak söz ettiği, daha sonra “Sur Bahçeleri” veya “Seydabad Bahçeleri” olarak adlandırılan, 1845 yılında ise resmen “Tiflis Botanik Bahçesi” olarak yeniden düzenlenen mekanın içindeki Müslüman Mezarlığı’na defnedilmiştir.

Yazar, şair ve dramatur Ahundov’un ölümünden sonra Sovyetlerin resmi organları tarafından onun adına değişik sosyal, bilimsel etkinlikler organize edilmiştir. Yazmış olduğu yazılar sadece Gürcistan’da değil Azerbaycan ve Çarlığın bir çok yerinde aydınlar tarafından takip edilen yazarın, ölümünün 75. yılı münasebetiyle 1953’te Tiflis’te kutlamalar yapılmış ve Sovyet Yazarlar Cemiyeti’nde onun anısına parti verilmiştir.

Yine 1957’de Tiflis’teki Azeri Mezarlığı’nda (şu an bu mezarlık kullanılmamakla beraber yazarın mezarı hâlâ oradadır.) yazarın adına bir büst dikilmiştir. Bu büst Ahundov adına Kafkasya’da dikilen üçüncü büst olmuştur. İlk ikisi Azerbaycan’ın Bakü ve Şeki şehirlerindedir.

Modern dönem Azeri edebiyatçılarından Cengiz Hüseyinov, kaleme aldığı ‘*Kaçınılmazın Kaçınılmazı*’ adlı biyografik eserde, Ahundov’un hayatının son dönemini

---

akademik Oldenburg, kongrede Asya’daki Türkî cumhuriyetlerin Latin alfabesine geçişlerini onların modernleşmesi adına önemsediklerini belirtmiş ve Azarbeycan, Özbekistan ile birlikte 1926’da Latin alfabesine geçen ilk Türk Cumhuriyetleri olmuşlardır.

karamsarlık ve yalnızlık içinde geçirdiğini belirtir. Bunun sebepleri arasında; halkın manevi değerleriyle alay etmesi, doğduğu mekandan uzakta ölmesi, Çarlık yönetimiyle yazarın kurduğu ilişki şekli...vb. olayları gösterir. Ahundov eserlerinin dili ve içeriği yalın, anlaşılır olmasına rağmen ele aldığı konuların materyalist karakteri,¹¹ (Yavuz Akpınar bunun tersini ileri sürer)¹² eserlere karşı duyarlılığı azaltan unsurların başında gelmiştir.¹³ Bundan dolayı halkla arasında kendi devrinde anlaşmazlıklar çıkmıştır. 1878'de Tiflis'te öldüğünde cenazesini üç Rus kazağından başka kaldıracak bulunmamıştır.

Bugün hem yerli hem yabancı araştırmacılar Ahundov'un yaşamını ve eserlerini incelerken birbiriyle örtüşmeyen değişik sonuçlara ulaşmaktadırlar. Bu durum yeni bir Ahundov algılaması da üretmiş durumdadır. Bu yeni algılamaların açılımlarıyla beraber, Ahundov'un zamanın Osmanlı yöneticileriyle Arapça ve Latin Alfabesi alfabe üzerine yaptığı yazışmalar müdakkik araştırmacıları beklemektedir.

KAYNAKLAR:

- AHUNDOV M. F., *Eserleri*, Elm, Bakı 1987, cilt I.
AHUNDOV, M. F., *Eserleri*, Elm, Bakı 1988, cilt II.
AKPINAR, Y., *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1994
BERDİBAY, Rahmankul, *Baykal'dan Balkan'a*, Ankara 1997
EFENDİYEV, H., *M. F. Ahundov'un Nesri*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı 1954.
HACILAR, V., *Azerbaycan-gürcü folklor elaqaları*, 'Universal' Neşriyeti, Tbilisi 2007.
LERMONTOV, M. Y., *Lermontov (Şairin ölümü)*, Hazırlayan: Kayhan Yükseler, YKY, İst.-2002.
LEMONTOV, M. Y., *Polnoe cobranie soçineniye v peti tomah*, Academia, Mosk. 1935, Cilt 5.
MEMEDOV N., M.F., *Ahundov'un Hayatı ve Bedii Yaratıcılığı*, Eserleri (Önsöz), Elm, Bakı 1987, cild I.
RUSTEMOV, İ., *Mirza Fethali Ahundov*, Keçlik, Bakı 1986, sy. 19.

---

¹¹ RUSTEMOV, İ., *Mirza Fethali Ahundov*, Keçlik, Bakı 1986, sy. 19.

¹² AKPINAR, Y., *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1994, sy. 43., Ayrıca Gürcistan'daki Ahundov müzesi görevlilerinden yazar Mirza Memedoğlu da, Ahundov'un eserlerinin iyi anlaşılmadığını Ahundov'un din adamlarını eleştirmediğini, aksine dini çıkar aracı olarak kullanan sahte din adamlarını eleştirdiğinin altını çizer.

¹³ EFENDİYEV, H., *a.g.e.*, sy. 90.